

ban maga is groteszk magányba burkolózva, egyre értelmetlenebbül, enigmatikusan hangoztatott életigazságaival, rafinált közhelyeivel: harangozásaival (mutatis mutandis: „Isten — harangjátékos”??), a relativitás bölcsességeivel valahogy *csak úgy ott hangzik, de nem zeng*, ott kong ebben a kaotikus, helyenként élvezetesen komolytalan és kiábrándult farce-ban, ahol ilyeneket mondanak a szereplők: „A szocializmusban a legfőbb érték a szocializmus.” A boldog tudatlanság éveit már akkor — egykor — véget értek, de mire ráeszmél erre a főszereplő, aki aligha főbős (Grendel szándékai szerint), addigra a boldogtalan, kihűlő narrációs öntudat, e kietlenedő, elsvárosodó közép-európai „széplélek” értelmét veszti, hiszen ami van, s egyre inkább, az egy megfoghatatlan, mégis jól körülhatárolt terület, ahová *senki* gyűjtik be az embereket, a gyanús és megbízható elemeket egyaránt, hogy *egy*, vagyis hát ellenőrizhető helyen legyenek; a nyitott határok korában is így *alakul* ez. Ha semmi sem az, ami, akkor az álcázott intézetet, mely utóbb intenzív osztályá változik át, logikusan hívják AKI-nak, hiszen nyilvánleg is megfelel a végpontnak: a senki az AKI, amelyben már nem tudja senki, az Utolérhetetlen Én: Einstein is alig, hogy ki az az *ők* és ki az a *mi*. „Mondja meg már valaki!” — kiált fel egyikük a könyv közepe felé, ám a végén sem tudhatjuk meg pontosan, hiszen itt élünk. Ez a nemtudás válik Grendel művének tanácstalan, de konok tudásává. Itthon vagyunk, minden nagyon ismerős: bennünket most, a történelem rohanó idejében is elaltattak (vagy a bennünk lakó „ők” — „minket”), mint eddig. Az idő gyorsasága vagy lassúsága csakugyan viszonylagos. Az elaltatás helyenként Bulgakov zárt osztályát idéző jeleneteiben minden fájdalom, nosztalgia, önsajnálát nélkül az ébrenlét, az egy életem/öntudatom van végső, magyarázatra, bizonyításra igényt nem tartó bizonyossága marad mindössze, mint ellenemondás minden altatásnak és áltatásnak: „Életünk apró árulásokból áll. Amikor ezek összegyűlnek — mondja Einstein, az Utolérhetetlen Én —, megnyílik előtted az önismeret kapuja. Belépsz egy rettenetes világba, s a kapu döngve becsapódik mögötted. Ettől kezdve már csak magadra számíthatsz.”

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY

Farnbauer Gábor: Az ibolya illata

KALLIGRAM KIADÓ, 1992

A kisebbségi sors terhe, hogy a többségtől különböző közösség tagjainak hasonlítaniok kell egymáshoz. Farnbauer Gábor ettől a nyomasztó nyügtől próbálja megszabadítani magát, amikor olyan feladat megoldására vállalkozik, amelynek szemlátomást nincs köze a nemzetsors kérdéseire. Könyve ugyanakkor bőven foglalkozik a kisebbségi létformával, hűvösen és ironikusan. Iróniájának nem a többség, de a kisebbség a tárgya. Nem támad, sőt: még nem is védekezik. Elhárítja a nagy szavakat, a heves indulatot és az érzelmességet. A másoktól különbözőést könnyűnek, az önmagunktól különbözőést viszont érdekesebbnek tartja. Nem a hangosan vállalt vélemény eszményének a híve. Pátosz helyett saját jelentőségének lefokozása, félrevonuló önemésztés, állandó mérlegelés, alulfogalmazás, higgadt megnyugvás jellemzi a hangnemét. Még akkor is, amikor a másikhoz intézi szavait, ily módon: „Szerződést akarok kötni, hogy én nem bántlak téged, te se bánts engem. Ezt általában az a fél szorgalmazza, amelyik vesztesre áll.”

Flaubert óta többen is gondoltak arra, hogy történelem és szereplő nélküli regényt írjanak. *Az ibolya illata* nagyon közel jár ennek a célnak az eléréséhez. A benne található közvetlen vagy közvetett idézetek tetemes része bölcselőktől származik. Descartes, Kierkegaard, John Stuart Mill, Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein és Derrida nézetei szerepelnek hivatkozási alapként, s az ő tanakat felhasználó szerző maga is gyakran az értekező szerepkörével cseréli föl a történetmondót.

Farnbauer Gábor fizikát tanult. Nem értek e szakmához, s valószínű, hogy könyvének némely fejezetei ezért is felfoghatatlanok számomra. A kötet azonban ettől eltekintve is nehezen olvasható, amit — félreértés ne essék — érdemnek tartok, hiszen a magyar irodalom nem különösebben gazdag olyan prózai művekben, amelyek próbára teszik az olvasó türelmét.

Bármennyire vannak is fönntartásaim a posztmodern szó használatával szemben, ebben az esetben mégis igénybe venném a jellemzéshez. Nemcsak — vagy legalábbis nem elsősorban — azért, mert a könyv maga is folyamodik e minősítéshez önmaga értelmezésekor, és hivatkozik a posztmodernizmus két önmeghatározó írójára, Bartha s Su-

kénickre. A „stílusutániség szabadsága” jegyében a legkülönbözőbb szerzőktől idéz, és szándékosan elhomályosítja a határvonalat kölcsönzött és saját beszédmód között.

Az *ibolya illata* hitelétől foszt meg metafizikainak mondható szembeállításokat. „Egy teória hamis állítása egy másik teória igaz állítása lehet” — állítja az, aki beszél a kötet lapjain. Távlat s megszakás dolgának tartja a különböző értékrendeket. Csakis adott játékszabályokon belül ismeri el érvényességüket, és kizárólag tudásról való lemondás árán keletkező ismerettel számol. Valóság és elképzelés, lényeg és látszat, tévedések és igazságok helyett egyformán lehetséges világokban gondolkodik. Ezért is nevezi fejezetek helyett fantazmáknak a szöveg egyes részeit. Az első hármát az 5. követi, majd a 7., 11., 13., 17., 19., 23., 29., 31., 37., végül a 41., mely nem egyéb a kulcsszavak s tulajdonnevek előfordulási jegyzékénél. Lehetséges, a prím-számoknak ilyen egymásutánja azt hivatott érzékeltetni, hogy a számszerű szabályosság korántsem zárja ki a véletlenszerűség hatását. A magyar irodalom korábbi időszakaiból talán még leginkább Esti Kornél alkotójának szelleméhez járunk közel, amennyiben *Az ibolya illata* az öncáfolat, az „érdék nélküli kétség” szükségességét hirdeti. A könyv világában a véletlen vállalása irányadó, nem pedig a választás kényszere. Cage neve is alighanem azért szerepel hivatkozásként, mert tevékenységére egyaránt jellemző a számszerű megtervezettség és játék a véletlennel.

„Mutass egy választást, és én azt megbánom!” E Nietzsche utáni gondolatot a könyvben megnyilatkozó hang eredeti módon a „Ne ítélj!” jézusi tanítására vezeti vissza. Az egyes szám első személy szinte mindig önéletrajzi énre utal, ám az érzelmesség teljes hiánya miatt nehéz vallomásszerűnek nevezni az írásmódot. A könyv a kaland-, a nevelődési s a lélektani regényt a múlt örökségéhez sorolja, és velük szemben nem-célulví, nyitott gondolatregény eszményét fogalmazza meg. Az önmagát író szöveg eszménye Szentkuthynál s Esterházynál is szóba került, ám *Az ibolya illata*hoz képest az ő műveik akár hagyományos történetmondásnak is tekinthetők. Talán még leginkább annál az írónál kereshetjük előzményét Farnbauer írásmódjának, aki a legutóbbi fél évszázadban legtöbbet tett a magyar próza hagyományának fönntartásáért, biztosít-

ván a folytonosságot a Nyugat című folyóirat öröksége s a hatvanas évek végétől fellépő nemzedék törekvései között. Természetesen Mészöly Miklóstra gondolok, különösen pedig az *Alakulásokra*.

Két verseskötet után Farnbauer meghatározhatatlan műfajú könyvet írt. Számítógépen készült alkotása a történet szavai helyett valóban a szavak történetét nyújtja. Önfejlesztő szöveg, melynek indokoltságát arra lehet visszavezetni, hogy „a Szavak mindig többet tudnak nálunknál mirőlünk”.

Sok más irodalmi műhöz hasonlóan *Az ibolya illata* is a szabadságot emeli legmagasabb értéké. Különösségét az értelmezés mikéntjével lehet magyarázni. Farnbauer Gábor még a polgári szabadelvűség legtöbb képviselőjénél is messzebb megy a türelem eszményének kiterjesztésében. A szabadság az ő szemében azzal egyenlő, hogy a személyiség képes megtagadni önmagát. „Aki nem tud különbözni önmagától, azt sem engedheti, hogy más különbözzön ötőle.”

A huszadik század erősen kétségessé tette a személyiségnek önmagával való azonosságát. *Az ibolya illata* is ehhez a hagyományhoz kapcsolódik. Annak a felismerésnek szellemében készült, hogy „létezik a gondolatoknak olyan szabad játéka, amelyben az »én« folytonos változékonysága nem veszélyezteti az egyéni integritást”. Egyrészt kísérlet az irodalmi műalkotás mibenlétének gyökeres átértelmezésére, elbeszélés és értekezés, szépírói igény és tárgyyszerű okfejtés, szükségszerűség és véletlen ellentétének érvénytelenítésére, másfelől küzdelem a természetfölötti gondolatával. Az én szükségszerűségét a halál tudatával magyarázza, a létet a nemlét távlatából szemléli, a személyiség önazonosságának cáfolatát pedig a következő, Krisztustól származó intéstől származtatja: „Ha valaki énutánam akar jönni, tagadja meg magát.” Mindent levezet abból, hogy „vagy semmi nem létezik, vagy szükségszerűen létezik az abszolút végtelen létező is”.

Akár mennyire szokatlan is a történet és a szereplők majdnem teljes nemléte, bármennyire szorosnak látszik is a kapcsolat a bizonyosság tudata és az embert legjobban fenyegető veszély, a türelmetlenség között, a kulcsfontosságú mondat évezredes hagyományhoz irányítja vissza az olvasót: „Ha nincs Isten, akkor mindent szabad, csak nem lehet megmozdulni.”